

T. G. Masaryk na začátku své pražské univerzitní dráhy roku 1883.
Převzato z MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Svobodné slovo, 1968.

1.

T. G. Masaryk a jeho pojetí modernizace české politiky

Tomáš Garrigue Masaryk se narodil 7. března 1850 v Hodoníně na Slovácku na jižní Moravě. Jeho otec Josef, podle maďarizované matriky Maszarik, byl hospodářským dozorcem, později kočím na tamních císařských statcích. Matka Terezie, rozená Kropáčková, pracovala jako služebná hospodyně. Tomáš měl ještě čtyři sourozence, z nich se dožili dospělosti mladší bratři Martin a Ludvík.⁷⁴² Rodina byla chudá a národnostně nevyhraněná. Otec, původně Slovák, pocházel z Kopčan, uherské strany moravsko-slovenské hranice, a maminka z tehdy německých Hustopečí na Moravě. Rozhovory doma s blízkými byly „vícejazyčné“. Vedly se směsicí regionálních nářečí moravských a slovenských a místy i němčinou.⁷⁴³

Otec zacházel s Tomášem poměrně tvrdě. Historik Alain Soubigou upozornil,⁷⁴⁴ že Masarykův otec nebyl pouze jednoduchým člověkem s mentalitou nevolníka, jak se dočteme v Čapkových Hovorech s TGM,⁷⁴⁵

742 Martin Masaryk (1852–1873) zemřel ve Vídni během své vojenské služby. Ludvík Masaryk (1854–1914) byl tiskařem v Hustopečích, později si otevřel v Praze populární moravskou vinárnu (dnes U Šuterů v Palackého ulici), nakonec se přestěhoval do chorvatské Istrii, kde zemřel.

743 Svou identitu a jazykové poměry v rodině charakterizoval T. G. Masaryk roku 1917 slovy, z nichž je patrné, že regionálně slovácká identita mu tehdy, kdy se politicky uplatňovala jeho koncepce českoslovenství, splyvala s identitou slovenskou: „*Či rodinným, či rodovým pôvodom som Slovák. Narodil som sa v Hodoníne, prvé detske roky prežil som medzi Slováckmi v Hodoníne, Mutěniciach, Čejkovicich. Čejči. V Hodoníne mala naša rodina veľmi živé styky se susednými slovenskými obcami: Holíčom, Kopčanmi, Skalicom, Šaštínom a inými... Myslím, že som po krvi čistý Slovák... hoci matka v mladosti lepšie vedela hovoriť nemecky ako česky. Neskôr sa počestila úplne a doma rozprávali sme sa vždy po česku; ale modlili sme sa nemecky, mať sa totiž nenaučila modliť po česky a do samej svojej smrti mala jen nemecký modlitebník, tlačný švabachom, česky čítat sa ani nepokúsila. Otec se naučil dost dobre po nemecky, ale my deti sme sa s ním neshovárali po nemecky, len s matkou. Písali sme materi tiež nemecky...*“ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Slovenské spomienky*. In. sb. *Ohlas domova*. Praha: Orbis, 1924, s. 64–71.

744 SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004, s. 24–25.

745 ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Fr. Borový-Čin, 1947, s. 9.

ale že se zajímal o politiku. Životním zážitkem Josefa Masaryka se stala revoluce 1848. Byl stoupencem Maďary vězněného slovenského politika Josefa Miloslava Hurbana. Správou císařských panství byl dokonce po 25 letech služby r. 1868 propuštěn ze zaměstnání bez práva na penzi, protože vznikly pochyby o jeho rakouské státní loajalitě. Mnohem pevnější pouto se vytvořilo mezi Tomášem a matkou, která byla nakloněna jeho dalšímu vzdělávání. Matka neměla rozvinuté národní citění, převažovaly u ní ještě regionální a religiózní vazby. Vychovávala syna v pobožném a militantně katolickém duchu. Na slovácké vesnici Masarykova dětství neobstál nikdo, kdo se do ní přistěhoval v jiném kroji či s jiným nářečím, natož židé. Obecní škola a kazatelna zahltila chlapce antisemitskými předsudky. Mladý Tomáš byl vyprávěním o tom, jak židé zavraždili Krista a jak provozují rituální vraždy na jinověrcích, od nichž prý potřebují pro své rituály panenskou či dětskou krev, tak vystresován, že, jak vzpomíná, „...jsem pokaždé, když jsem se náhodou dostal poblíže nějakému židovi – schválně jsem se nepřibližoval k žádnému – okukoval jeho prsty, nelpí-li na nich krev“.⁷⁴⁶ Tento reflex Masaryk překonával ještě v dospělosti.

Po zakončení povinné školní docházky nastoupil Tomáš na německou nižší reálnou školu v Hustopečích. České střední školy tehdy na Moravě neexistovaly. Sen o budoucí učitelské dráze se rozplynul, když roku 1863 rozhodl otec, že se z nedostatku peněz vyučí řemeslu. Po třech týdnech však Tomáš z učení na strojního zámečníka ve Vídni utekl. Několik dalších měsíců se učil kovářem v Čejči. Ani v řemeslných dílnách ho neopustila touha po vědění a vyšším vzdělání.

Masaryk měl v životě mimořádné štěstí, že úsilí nadaného žáka podpořili vzdělaní lidé. Přesadili ho z malých sociálních poměrů uzavřené konzervativní slovácké vesnice do prostředí o několik pater kultivovanějšího i movitějšího, které mu umožnilo osobnostní rozvoj. Prvním protektorem Tomášova studia byl katolický kněz František Satora z Čejkovic. V Brně a později ve Vídni, kde vystudoval německé gymnázium, zdolmácněl v rodině policejního prezidenta Antona Le Monniera, jehož syna doučoval. Le Monnierovým prostřednictvím se mu otevřelo prostředí vyšších společenských kruhů. Masaryk začal být ovlivňován i nenáboženskými politickými a vzdělanostními vlivy.⁷⁴⁷ Začal pochybovat o církevních dogmatech a s katolickou církví se postupně rozešel. Na brněnském gymnáziu ho zaujal přední křesťansko-sociální myslitel o dělnické otázce

a socialismu katecheta Matěj Procházka, jenž nepochybně ovlivnil základy Masarykova sociálně reformního myšlení. V dalších ohledech byly však vztahy katechety i ostatních gymnaziálních profesorů a osmnáctiletého studenta silně konfliktní. „*Masaryk si troufal provokovat malé byrokraty, protože byl kryt velkým...*“⁷⁴⁸ Z brněnského gymnázia a ze všech středoškolských ústavů na Moravě, byl Masaryk, jak zněl ortel, vyloučen pro neposlušnost a vzdorovitost. Středoškolská studia dokončil úspěšně r. 1872 na slavném Akademickém gymnáziu ve Vídni, kam ho dostal Le Monnier. Masaryk toužil po povolání diplomata, ale pro svůj nízký sociální původ nemohl být na Orientální akademii, kde se diplomacie studovala, přijat.

V letech 1872–1876 vystudoval filozofii na vídeňské univerzitě. Vedle zájmu o Sokrata a Aristotela jej zaujal Platon. Diplomovou práci napsal pod vedením kritického racionalisty, jenž vystoupil z katolické církve, kněze a filozofa Franze Brentana na téma Podstata duše u Platona. V době vysokoškolských studií ovládal pět jazyků tak, že mohl číst cizí knihy v originále. Ve Vídni, po smrti Le Monniera, pobýval Masaryk v rodině generálního ředitele Anglo-rakouské banky Rudolfa Schlesingera.⁷⁴⁹ Vychovával jeho dva syny. V době vyhocených nacionalismů poznal jiný nadnárodní svět vyšších byrokratických a finančních kruhů; osvojil si nadhled z pozic evropské, zvláště anglosaské světové vzdělanostní úrovně. Kosmopolitou se však nikdy nestal. Na vídeňských studiích předsedal Českému akademickému spolku a stýkal se společensky s českou menšinou. Ke svému jménu si dokonce krátce připojil jméno Vlastimil.

Studia zakončil doktorátem r. 1876. Po studijní cestě do severní Itálie nastoupil v říjnu 1876 na studijní stáž na univerzitu v Lipsku. Zajímal se o experimentální psychologii Wilhelma Wundta, hypnózu, německý protestantismus i slovanská studia. V Lipsku se seznámil se studentkou hry na klavír na konzervatoři Charlottou Garrigueovou.⁷⁵⁰ Zpočátku mu zapůjčovala své poznámky z přednášek, později se vztah prohloubil. Masaryk se poprvé setkal se vzdělanou a moderní emancipovanou ženou, s níž mohl debatovat. Mladá Američanka ho zaujala svým intelektem, smyslem pro umění, příjemným vystupováním i zásadovostí, která vycházela z jejího náboženského unitářského přesvědčení. Roku

748 TAMTĚŽ, s. 31. Svůj zajímavý postřeh Milan Machovec relativizuje.

749 „V kruhu této rodiny a jejich známých jsem poznal, jak žijí bohatí; ti lidé nejsou šťastní, ty velké peníze je izolují od ostatních lidí jako zeď a často s sebou nesou všemožné nerozumnosti a zvrácenosti.“ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Fr. Borový-Čin, 1947, s. 49.

750 K Charlotte Garrigueové viz blíže SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 43 a dále. *Charlotta G. Masaryková*. Ed. NEUDORFLOVÁ, Marie. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001.

746 HERBEN, Jan. Masaryk o židech a antisemitismu. In. sb. *Masaryk a židovství*. Ed. RYCHNOVSKÝ, Ernst. Praha: Mars, 1931, s. 245.

747 MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Svobodné slovo, 1968, s. 30–36.

1878 se s ní v New Yorku oženil. Charlottin otec Rudolf Garrigue,⁷⁵¹ situovaný ředitel pojišťovny Germania v New Yorku-Brooklynu, zpočátku sňatku s neznámým „Rakušanem“ s nevalnou finanční situací a nejistou budoucností nepřál, ale nakonec dceři ustoupil a novomanžele peněžně podpořil.

Po návratu do Vídně se Masaryk intenzivně věnoval přepracování své habilitační práce, protože původní text komise jako příliš sociologický k obhajobě nedoporučila. Na docenta se habilitoval r. 1879 s nezpracovaným a provokativním tématem *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Stoupající sebevražednost chápal jako průvodní jev moderní civilizace, během níž je opora ve víře oslabena, a ve které člověk ztrácí smysl pro život.

V letech 1879–1882 působil jako soukromý docent filozofie na vídeňské univerzitě. Nedostával tudíž žádný plat a jeho vedlejší výdělek byl nepatrný. Mladá rodina, která se rozrostla o dvě děti Alici a Herberta, žila poměrně nuzně. Naděje na vídeňskou univerzitní kariéru nebyly příliš reálné. Nabídku, aby odešel na novou univerzitu v Černovicích v provinční Bukovině, raději s ohledem na své další vědecké plány nevyužil. Nakonec přijal místo na pražské univerzitě, která byla v roce 1882 rozdělena na německou a českou část. Pro českou univerzitu, která měla nedostatek vyučujících, Masaryka získali příslušníci nejmladší vědecké generace, estetik Otakar Hostinský a historik Jaroslav Goll. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě působil v letech 1882–1897 jako mimořádný profesor, od roku 1897 jako řádný profesor filozofie.⁷⁵² Věnoval se i dalším oborům: logice, etice, psychologii a zvláště sociologii.⁷⁵²

751 Rudolf Garrigue byl původem Dán z Kodaně. Jeho manželka Charlotta Lydia pocházela ze zakladatelského rodu Whitingů, jehož předkové sahali k Otcům poutníkům, kteří přijeli do Severní Ameriky na lodi *Mayflower*.

752 Při nástupu na českou pražskou univerzitu v roce 1882 byl Masaryk ujišťován, že obdrží řádnou profesuru do tří let. Masaryk však zahájil známé očistné kulturní a politické boje a někteří Masarykovi akademičtí kolegové z Karlo-Ferdinandovy univerzity a političtí činitelé posílali o něm do vídeňských úřadů negativní situační zprávy a rozličná udání. Také pražský arcibiskup kardinál František hrabě Schönborn zaslal císaři Františku Josefovi I. list, v němž označil Masaryka za svůdce mládeže a obhájce sebevraždy. Mecenáš české vědy architekt Josef Hlávka informoval Vídeň, že Masarykovy přednášky ve svých důsledcích znepravují mládež, neboť otvírá nevhodná témata jako např. problém prostituce. Císař si požádal od ministra kultury a vyučování o sestavení svodky z Masarykovy publikační činnosti a nakonec řádnou profesuru po třinácti letech čekání pro Masaryka podepsal. O příčinách odkladů udělení řádné profesury na české Karlo-Ferdinandově univerzitě promluvil T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 4. 12. 1907: „Pánové, nemáte tušení, co všechno jsem si musel vytrpět zejména z klerikální strany. Ale vydržel jsem to. Mohu vám říci jen tolik, že kardinálové a arcibiskupové se obraceli na nejvyšší místa a prostě mne denuncovali... Cokoli jsem třeba ve svých přednáškách pronesl o Husovi, nebo mluvil-li jsem například o stavu věcí kolem svatého Nepomuka, vše se stalo předmětem denunciací. Čí? Docházeli donucianti

Masaryk, jenž doposud žil mimo české národní hnutí, přijel do české metropole s chatrnými znalostmi češtiny a neznalostí českého prostředí a mentality. Neměl v sobě žádnou loajalitu k sakralizovaným národním imperativům české politiky. Pro svůj světovější přehled a kontakty byl přesvědčen o své myšlenkové převaze nad tehdejší českým světem. V novém prostředí měl jen hrstku přátel a jako introvert měl obtíže s navazováním nových přátelství. Střetům se však nevyhýbal, a to bez ohledu na pro něho možné následky. Měl však vzácnou schopnost, že si proti sobě postavil české národní i církevní tradicionalisty, liberály, radikální nacionalisty i marxisty.

S příchodem do Prahy se jeho rodina rozrostla o tři další děti (Jana, Eleanoru a Olgu). Emancipovaná, puritánská protestantka Charlotta Masaryková se v Praze počestila, i když se nikdy nenaučila česky psát. Svému manželovi byla velkou intelektuální oporou, která ho dokázala svými názory ovlivnit a inspirovat. Věnovala se muzikologii, vroucí vztah měla zejména k dílu Bedřicha Smetany. Byla činná v Sokole, v Náprstkově Americkém klubu dam a od roku 1905 byla aktivistkou sociální demokracie. Založila tradici pátečních debatních čajů, na kterých si u Masarykových třibili své myšlenky studenti a Masarykovi mladší kolegové. V Masarykově rodině se mluvilo česky a anglicky. Protože se u Charlotty Masarykové rozvinula zděděná těžká nervová choroba, nastala období, kdy se Masaryk musel o rodinu starat sám.

Z Vídně do Prahy přijel značně zadlužen. K nízkému platu mimořádného profesora si nemohl přivydělávat stálejšími vedlejšími příjmy, protože nechtěl ztratit nezávislost, a tak si nadále na živobytí půjčoval. K částečné finanční nezávislosti mu dopomohla náhoda. Koncem r. 1883 spáchal sebevraždu jeho student z vídeňské univerzity, syn brněnského továrníka Isidor Flesch, a Masarykovi odkázal své veškeré jmění. Masaryk získal prostředky i na některé vlastní vydavatelské projekty.

*na přednášky? Akademické úřady mne týraly. Kdybych vám vyprávěl všechno, patrně byste se za tuto školskou správu i za ducha, jenž chce v Rakousku proniknout na univerzity, prostě styděli. A teprve, když nastoupil liberální ministr Hartel, můj učitel, když si prohlédl můj spis a zjistil, že se mi dělo křiklavě bezpráví – tehdy jsem byl přece v letech a Prahu už jsem nechtěl opustit, dříve bych byl mohl odejít na některé jiné univerzity –, když viděl, jak ostudně se vlastně školská správa zachovala – neboť buď mne měli poslat pryč, kdybych se byl dopustil, co já vím čeho, nebo se ke mně měli chovat po právu –, tehdy mne vyzval, abych si podal žádost; chce-li bezpráví alespoň částečně napravit, nemůže to prý učinit jinak než formou osobního příplatku. Spočítejte si to: po 13 let jsem byl zkracován na platu atd. ...“ In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1891–1893*. Ed. DOUBEK, Vratislav, KÁRNÍK, Zdeněk, KUČERA, Martin. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav TGM, 2001, s. 66.*

T. G. Masaryk⁷⁵³ kladl sobě a národu, do něhož vstoupil z demokratických sympatií vlastní volbou, náročné otázky. Nastavil kritické očistné zrcadlo české politice v okamžiku, kdy česká společnost v osmdesátých až devadesátých letech 19. století prokázala svou nezpochybnitelnou sociální, kulturní a ekonomickou vyspělost na úrovni moderních rozvinutých evropských národů. Pro rebelujícího Masaryka to bylo málo. Česká politika měla prokázat i schopnost „přerodu ducha“, ⁷⁵⁴ zbavit se „politického snění“⁷⁵⁵ a přiblížit myšlení doby ve smyslu potřeb přítomnosti, západní demokratické modernizace a sekulárně racionálních hodnot. V tehdejší české i středoevropském kontextu byla ojedinělá i Masarykova inspirace podněty západního myšlení. Působily vlivy anglosaské, americké i švýcarské demokracie.

Vystoupil proti „upřílišnělému“ neplodnému historismu a izolacionismu české politiky, která svá práva a soudobé požadavky neustále zdůvodňovala slavnou středověkou, ale pokrokem překonanou minulostí, zatímco se soudobými myšlenkovými trendy neměla hlubší kontakty, ani je neznala a ani se o ně ve své provinční svárivé uzavřenosti nezajímala. Byl individualista a osobitý intelektuál, netrpěl úctou k žádnému tehdejšímu českému ideově politickému proudu. Na politice ho přitahovala myšlenková koncepční práce, jako politik-organizátor příliš nevynikal.⁷⁵⁶ Hledal podporu pro své reformní názory, které neváhal při novém kritickém poznání proměnit napříč politickým spektrem. Politická reforma

753 K politickým a společenským názorům T. G. Masaryka viz blíže MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Svobodné slovo, 1968; BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost TGM*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001; KOVÁČ, Dušan. *TGM a Slovensko*. Bratislava: 2000; OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik Tomáš Garrigue Masaryk 1882–1893*. Praha: Melantrich, 1990; KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991; KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf*. Praha: Odeon, 1991; KOVTUN, Jiří. *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*. Praha: Torst, 2005; SKILLING, Harold Gordon. *T. G. Masaryk proti proudu 1882–1914*. Praha: Práh, 1995; SOUBIGOU Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004; ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky. Od Palackého k Masarykovi*. Praha: Mladá fronta, 1998.

754 MASARYK, Tomáš, G. Jak zvelebovatí naši literaturu naukovou. *Athenaeum*, II. 15. 6. 1885, č. 9, s. 270–275; Poselství prezidenta republiky 22. 12. 1918. In. *Cesta demokracie I.* (Projevy, články, rozhovory 1918–1919). Ed. FEJLEK, Vojtěch, VAŠEK, Richard. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003, s. 33.

755 Prezident Masaryk k desátému výročí republiky, In. *Cesta demokracie III.* (Projevy, články, rozhovory 1924–1928). Ed. FEJLEK Vojtěch. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 1994, s. 324

756 „...můžeme sledovat nevěli, snad i neschopnost setrvat v jednotném, stranickou disciplínou spoutaném uskupení. Masaryk se nedokázal podřizovat stranickému vedení, jen obtížně se vyrovnával s vnitropolitickou debatou, v níž měl vystupovat jako jeden mezi mnoha a přitom z nerovné pozice, omezené, jak stávající reálnou nezkušeností s politickou prací, tak obtížně skrývanou nechutí k praktickým, formálním a byrokratickým stránkám stranické práce.“ DOUBEK, Vratislav. T. G. Masaryk a česká politická scéna v době Rakouska-Uherska. In. *T. G. Masaryk, dílo a odkaz pro naši dobu*. Ed. DOLISTA, Josef, PÁNA, Lubomír, SKOŘEPA, Ladislav. České Budějovice: VŠERS, 2006, s. 54.

měla v jeho představách zasáhnout všechny sociální vrstvy české společnosti, a proto se orientoval na model celonárodní strany. Tak jako neměl problémy se svými konverzemi náboženských vyznání, tak měnil i své postoje k Rakousku-Uhersku i k politickým stranám, až se nakonec pokusil založit politické hnutí a stranu vlastní. Masarykovy názory dozrávaly, takže některá stanoviska formulovaná v raném období nemusí být konsekventní či shodná s Masarykovými postoji v předvečer a v průběhu první světové války. Klasifikace jeho politického myšlení, které přesahuje známá schémata, může dělat dodnes problémy.

Reformu české politiky zahájil kultivačními kulturně politickými zápasy proti zkostnatělým konzervativním stoupencům myšlenek německého filozofa Johanna Friedricha Herbarta na univerzitě, romantickým rukopisným mýtům i antisemitské zášti jako instrumentu politiky (Hilsnerova aféra).

Konformně konzervativní profesori pražské univerzity, rektor a historik Václav Vladivoj Tomek, jazykozpytec Martin Hattala, filolog Jan Kvíčala a matematik a filozof Josef Durdík stále vycházeli z herbartismu té podoby, na níž v době Bachova absolutismu založil ministr hrabě Leo Thun své reformy školství. Masarykův odpor k herbartismu byl vyvolán statičností tohoto filozofického směru „...sklonem měnit živé myšlení v odhmotněnou scholastiku se herbartismus změnil v ospravedlňování vzájemně splývající moci katolické církve a Habsburků.“⁷⁵⁷ Ač Masaryk byl sám odchovancem německého akademického myšlení, u něho nezůstal. Otevřel českým filozofům brány k francouzským a anglickým myslitelům (Auguste Comte, Blaise Pascal, David Hume a další). Proti konzervativně strnulé národní revui *Osvěta* založil r. 1883 a redigoval moderní kritickou vědeckou revui *Athenaeum* (1883–1893). Revue se stala vědeckým epicentrem prvních Masarykových příznivců z akademických kruhů mladší, nespokojené generace. Informovala o nejnovější západoevropské kulturní a vědecké produkci. Masaryk zcela opustil národně ochránářské postoje k české vědě, které byly pokládány v tehdejší české společnosti za samozřejmé a slušné, a prohlásil, že ten, pro koho je jediným pramenem stávající česká věda, zůstane zaostalým.⁷⁵⁸

„Vědecká společnost naše,“ vzpomínal o dvacet let mladší historik Josef Pekař, „ze značné části nepovažovala dlouho toho zneklidňujícího novotáře za učence podle svých představ. Někdy působila i domněnka, že v něm cizí, v nečeském prostředí vychovaný živel podceňuje nespravedlivě dosavadní

757 SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 56.

758 MASARYK, Tomáš Garrigue. Jak zvelebovatí naši literaturu naukovou. *Athenaeum*, II. 15. 6. 1885, č. 9, s. 270–275.

práci a hlásá nové národu nebezpečné nauky. Je pravda, že Masaryk duchovně vyrostl v cizím školském, to je německo-moravském a vídeňském prostředí, že v mládí na rozdíl od většiny české studující mládeže té doby nepoznal vroucnost a sílu romantického nacionalismu, ale on, neztrácej v cizím okolí české vědomí, chtěl vsutku po příchodu do Prahy nikoliv odzbrojovat českou sebedůvěru, nýbrž právě naopak vytyčením vyšších úkolů a metod práce dáti české národnostní snaze základ pevnější.⁷⁵⁹

Masaryk vystoupil s návrhem na zřízení druhé české univerzity, inicioval vydávání moderní české encyklopedie, *Ottova slovníku naučného*. Původní novátorský duch díla se však zmínil, když v době rukopisných bojů redakci opustil. K popularizaci nových vědeckých poznatků měla sloužit revue *Naše doba* (1893–1949). Masarykovy představy o profilu politických novin pro širokou veřejnost měl naplňovat nový list *Čas* (1886–1915, 1920–1923). Jeho profesorský náhled usuzoval, že noviny by se měly oprostít od zábavných a bulvárních „blbých povídaček“ a čtenáře odborně vzdělávat.

Masaryk byl originální myslitel, vnášel do české uzavřené společnosti aktuální témata přítomnosti zvenčí, jeho záběr kritického myšlení byl velmi široký, sám však nebyl autorem vlastní filozofické soustavy. Jeho nejvýznamnějším filozofickým spisem byly *Základové konkrétné logiky* z roku 1885. Oscilloval mezi jednotlivými humanitními vědami. Masarykovo dílo svědčí o postupné politizaci jeho myšlení.⁷⁶⁰ Nedělo se tak však na úkor jeho filozofického základu. Propojení profesora-filozofa s politikem zrodilo, jak zdůraznil analytik Masarykovy životní dráhy Jiří Kovtun, koncepční osobnost, která byla s to předložit české i zahraniční veřejnosti moderní vize nové lepší budoucnosti, vycházející ze současnosti.⁷⁶¹

759 Přednáška Josefa Pekaře o T. G. Masarykovi 7. 3. 1935. In. *Josef Pekař na cestě k samostatnosti*. Ed. HANZAL, Josef. Praha: Panorama, 1993, s. 137.

760 První vydání Masarykových hlavních děl: Masaryk, Tomáš Garrigue. *Der Selbstmord als Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Wien: Carl Konegen, 1881. České vydání: *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Jan Laichter, 1904; *Základové konkrétné logiky (trídění a soustava věd)*. Praha: Bursík & Kohout, 1885; *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Praha: Čas, 1895; *Naše nynější krize. Pád strany staročeské a počátkové směrů nových*. Praha: Čas, 1895; *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. Praha: Čas, 1896; *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení*. Praha: Jan Laichter, 1896; *Moderní člověk a náboženství*. *Naše doba*, IV.–V., 1896–1898; *Palackého idea národa českého*. *Naše doba* V., 20. 6. 1898, č. 9; *Otázka sociální, základy marxismu filosofické a sociologické*. Praha: Jan Laichter, 1898; *Ideály humanitní*. Praha: Čas, 1901; *Russland und Europa. Studien über die geistigen Strömungen im Russland*. I.–II., Jena: Verlegt bei Eugen Diderichs in Jena, 1913; České vydání: *Rusko a Evropa. Studie o duchovních problémech v Rusku*. I.–II., Praha: Jan Laichter, 1919–1921; *Nová Evropa, stanovisko slovanské*. Praha: Gustav Dubský, 1920; *Světová revoluce za války a ve válce. 1914–1918*. Praha: Čin, 1925.

761 KOVTUN, Jiří. Kniha s osudem: Masarykova Nová Evropa. In. *Masarykův sborník*, IX. 1993–1995. Ed. POLÁK, Stanislav. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997, s. 109–110.

Čtyři roky po svém příchodu do Prahy se Masaryk zapojil do veřejného sporu o Rukopisy královédvorský a zelenohorský.⁷⁶² Rukopisy zaujímaly první místo v pokladnici českých nezpochybnitelných a nekritizovatelných mýtů. O rukopisná falza opírala česká národní politika své nároky; z mýtů vycházelo i Palackého historické zpracování „slovanského dávnověku“, mýty inspirovaly české slovesné, hudební i obrazové i sochařské monumenty. Politickému národnímu zadání se přizpůsobila k falzům mlčící či přitakávající česká věda. Věrnost falzům však kompromitovala pověst mladé české vědy v zahraničí. Masarykův vstup do rukopisného sporu byl v zásadě bojem o nezávislost vědy před politikou a jejím tiskem. Zveřejněním problému falz v *Athenaeu*, jak vyjádřil výstižně filozof Milan Machovec, Masaryk „donutil... vědu, aby se ptala po svém vlastním principu, po svém smyslu pro člověka, po svém poslání ve společnosti a v národě. Donutil vědu k tomu, co chtěl starý Dobrovský kdysi, ale k čemu mu chybělo síl: k uznání, že jen a jen pravdou, vědeckou náročností a maximální sebekritičností lze sloužit národu.“⁷⁶³

Malá skupina vědců nepravost Rukopisů odhalila, ač musela čelit zotouzející personifikované kampani českého tisku různých stran a útokům zmanipulovaného davu. Osobní integrita Masaryka byla zpochybněna ničím nepodloženým podezřením, že je placený agent Vídně, Němců a židů. Národní básníci tepali verše, v nichž za kritický duch Masarykův prokleli jeho matku.⁷⁶⁴ *Národní listy* Masaryka vyloučily z českého národa jako „šerednou hlízu“. Očekávaná řádná profesura byla univerzitní komisí odložena r. 1886 na neurčito. O rok později bylo s Masarykem vedeno disciplinární řízení před akademickým senátem. Návrh staročeských profesorů v čele s Janem Kvíčalou na propuštění T. G. Masaryka z české Karlo-Ferdinandovy univerzity sice neprošel, ale obdržel důtku a varování před dalšími tiskovými polemikami se svými akademickými kolegy. Dlouhodobé postavení „mimořádného profesora“ neposkytovalo Masarykovi finančně zajištěný akademický klid, jaký byl dopřán

762 Masaryk vystoupil proti pravosti Rukopisů společně s jazykozpytcem Janem Gebauerem, který spor podnítil, historikem Jaroslavem Gollem, estetikem Otakarem Hostinským a astronomem Augustem Seydlerem. Námitky proti pravosti Rukopisů se vyskytovaly již před rukopisným bojem roku 1886. Vyslovili je Josef Dobrovský, Bartoloměj Kopitar, Václav Nebeský, Jan Erazim Vocel, Adolf Patera, Alois Vojtěch Šembera, Antonín Vašek, Julius Fejfalík, Max Büdinger, Vladimír Ivanovič Lamanskij. Kult Rukopisů však zpochybnění mýtu zamezil. Viz blíže DOBIÁŠ, Dalibor a kol. *Rukopisy královédvorský a zelenohorský a česká věda (1817–1885)*. Praha: Academia, 2015.

763 MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*, s. 96.

764 „...Vás nezrodila věru matka česká, spíš netvorná, zlo sálající saň, jež nad hlavou nám perutěmi tleská a stále žádá české krve daň...“ HEYDUK, Adolf. Zákopníkům přenárodnění. *Zlatá Praha*, 4, 25. 3. 1887, č. 18, s. 275.

konzervativním staročeským profesorům. Prostředky na obživu byl tak Masaryk nucen doplňovat na úkor svého badatelského času, mimo jiné honoráři z rozsáhlé popularizační přednáškové činnosti a psaní do novin.

Prvním velkým politickým zápasem T. G. Masaryka se stala tzv. hilsneriáda. Vyšetřováním vraždy Anežky Hružové z Malé Věžnice u Polné o Velikonocích 1899 žily české a rakouské země. Motivací zločinu obviněného Leopolda Hilsnera měla být údajná židovská rituální vražda. Předlitavsko zachvátily protižidovské pogromy, které podněcovala antisemitská propaganda českého a německého nacionálního a katolického tisku. Masaryk byl zděšen poznáním, že zpolitizovaní soudci, novináři, politici i velká část inteligence ve své protižidovské zášti vycházejí v moderní pokrokové době z iracionální předsudečné pověry o využívání krve křesťanských panen a pacholat při židovských náboženských rituálech. Do procesu vstoupil článkem v *Neue Freie Presse, Času* (září 1899) a brožurách *Nutnost revidovat proces polenský* (listopad 1899) a z r. 1900 *O pověře rituální* a *Význam procesu polenského pro pověru rituální*, v nichž poukazoval na nesmyslnost a účelovost staré pověry náboženského antisemitismu. Pogrom proti Hilsnerovi se okamžitě přeměnil v pogrom proti Masarykovi, který zůstal se svými názory bez zastání izolován a téměř osamocen. Dav ho napadl na Uhelném trhu v Praze a ztropil „kočičinu“ pod okny jeho bytu v Thunovské ulici. Postavili se proti němu akademičtí kolegové. Dvanáct stovek zfanatizovaných studentů jej s křikem, nadávkami a posměchem vyhnalo z jeho přednášky v Klementinu 16. listopadu 1899 a nedovolilo mu obhájit své stanovisko. Trestné studentské výpravy byly proti Masarykovi organizovány *Katolickými listy, Národní politikou* a *Národními listy*. Tisk dokonce místopisně popsal cestu k Masarykovu bydlišti i umístění oken jeho bytu.

Také představitelé židovských spolků vytýkali Masarykovi, že vstupoval do hilsneriády. Jeho zásah prý vedl pouze k vystupňování a prodloužení pogromistických ataků, které by prý jinak dávno odezněly. „*Prodělal jsem boje různé,*“ vzpomínal T. G. Masaryk, „*ale boj proti antisemitismu stál mě nejvíce námahy a času, nejvíce nejen klidného rozumového napětí, nýbrž i citového vzrušení.*“⁷⁶⁵ Vážně uvažoval o odchodu z české společnosti do trvalé emigrace ve Spojených státech amerických, kde, jak prohlásil, bude třeba pekařem. Z deziluze ho vyléčila jeho choť, která Masarykův defetismus rázně odmítla a donutila ho, aby setrval. Jediná politická

765 „*Na boje pro své vystoupení v procesu proti Hilsnerovi vzpomínám nerad, s vnitřním odporem, protože byly kruté, přímo barbarské... Já bych se zrovna tloukl, když si vzpomenu, jak jsem vyrazil tenkrát s tím Hilsnerem, ale nemohl jsem jinak, mně to nedalo, musil jsem.*“ Masarykovy vzpomínky zaznamenal HERBEN, Jan. Masaryk o židech a antisemitismu. In. sb. *Masaryk a židovství*, s. 259–261.

strana, která Masaryka podpořila, byla Československá strana sociálně demokratická dělnická. Několik studentů se za Masaryka postavilo, např. František Soukup, Bohumír Šmeral, Theodor Bartošek, Milan Rastislav Štefánik. Masarykův mravně neohrožený postoj proti antisemitským reliktvům ve střední Evropě vstoupil do povědomí amerického tisku, což za první světové války napomohlo československému zahraničnímu odboji.

Masaryk před první světovou válkou podnikl několik zahraničních studijních cest a přednáškových turné, které ovlivnily jeho politologické myšlení o demokracii, hodnotách a moderním politickém systému. Velmi plodné bylo komparativní srovnání Rakouska-Uherska, Spojených států amerických a Ruska. Roku 1902 navštívil Spojené státy americké, kde přijal čestný doktorát chicagské univerzity. České krajanské spolky, jejich představitelé a vedoucí osobnosti amerických univerzit poznal za svého dalšího pobytu r. 1907. Procestoval Spojené státy americké od New Yorku po Boston. Zajímal se i o roli náboženství v moderní demokracii. Blízké přátelství navázal s předním americkým průmyslníkem z Chicaga Charlesem Cranem, jenž měl blízké vazby na americkou administrativu ve Washingtonu.

Do Ruska zavítal třikrát (1887, 1888 a 1910), podle nespolehlivých záznamů rakouské policie dokonce pětkrát. Několikrát obsáhle debatoval se spisovatelem Lvem Nikolajevičem Tolstým, na italském ostrově Capri r. 1913 ho zaujala rozprava s ruským revolučním spisovatelem Maximem Gorkým. Nejvíce si oblíbil Itálii, kterou poprvé poznal r. 1878 a od r. 1911 ji navštěvoval ze zdravotních důvodů každoročně.

Masarykova nová alternativa k dosavadní české politice byla ovlivněna jeho vědeckými metodami. Svůj politický směr nazval realismem od adres: od velkých emotivních slov k věci, odbornosti, racionální věcnosti.

Realisté vystoupili na veřejnost v prosinci 1888. Jejich tribunou se stal list *Čas*, vydávaný spisovatelem Janem Herbenem. V únoru 1890 přistoupil prof. Masaryk se svým univerzitním kolegou, národohospodářem Josefem Kaizlem a podnikatelem Karlem Kramářem k rozhovorům s vedoucími představiteli staročechů o případném vstupu realistů do Národní strany. Všichni však odmítli přijmout výsledky punktačních jednání a obrátili se k mladočechům. Kromě toho staročesi jako Masarykovi konzervativní odpůrci o něho nestáli a podobný postoj zastával vůči nim i Masaryk, který F. L. Riegrovi vytýkal konzervativně autoritářský odklon od Palackého demokratického programu a poplatnost starým aristokratickým elitám monarchie.

V prosinci 1890 se realisté stali součástí Národní strany svobodomyšlné. V letech 1891–1893 se Masaryk stal poslancem vídeňské Říšské rady

a českého zemského sněmu za Národní stranu svobodomyšlnou. Ve sněmovnách vystupoval s návrhy na reformu školství a s kritikou vídeňského centralismu a diskriminace Čechů v Předlitavsku ze strany Němců. Odmítal německé stereotypy o fatální německé kulturní nadřazenosti nad Čechy. „My Češi stojíme na stráž, my víme, že jde o naši existenci; vždyť mnozí pánové z nejrůznějších německých stran jsou natolik upřímní, aby nám co nejneomalenějším způsobem říkali, co s námi zamýšlejí.“⁷⁶⁶ Svůj projev z 18. listopadu 1892 zakončil slovy: „Národy Rakouska se nemají potlačovat, nýbrž se má rozvíjet a využívat jejich síla.“⁷⁶⁷

Masaryk zásadně odmítal grégrovskou radikálně nacionalistickou negaci předlitavské státnosti, založenou na historickém státním právu. Mladočeská politika se podle něho tak vyčerpává protiněmeckou nesmiřitelností, že zanedbává tvorbu svého vlastního konstruktivního politického programu. Pro Masaryka bylo historické právo záležitostí minulosti, oprávněnost obnovy české státnosti v rámci monarchie zdůvodňoval podle přirozeného práva národů na politickou samostatnost.⁷⁶⁸

Roku 1893 se vzdal poslaneckého mandátu i členství ve vedení strany, zatímco jeho dosavadní spolupracovníci J. Kaizl a K. Kramář v mladočeské straně zůstali a prosazovali se do jejího vedení. Svůj definitivní rozchod s tradičními českými politickými stranami pak T. G. Masaryk formuloval v *České otázce* (1895), kterou doplňoval ostře polemický spis *Naše nynější krize*.⁷⁶⁹ Masaryk v něm analyzoval úpadek staročechů a příčiny selhání mladočechů. Podle Masarykova mínění česká politika ve vztahu k habsburské monarchii měla být kritická, nikoli však destruktivní. Nevytyčoval ještě změnu monarchistické formy vlády. Poukazoval na demokratické monarchie konstituční, které prý mohou zlidovět. Věřil, že bude nastolena taková vídeňská vláda, která bude schopna demokraticky reformovat vnitřní i zahraniční politiku státu a vybudovat „omlazené a pokrokové“ Rakousko.⁷⁷⁰ K nutným reformám měla napomoci i nebojácná, poctivá, rozumná, pozitivní a aktivní politika *realistů*. „... Pár mužů by bylo potřeba, pár mužů v každé straně a stranickém táboře,“ konstatoval poslanec Masaryk v projevu na Říšské radě 31. října 1912, „kteří by si měli konečně všimnout, co se

zde děje. Tito muži by si přece nemuseli potřásat rukama, ale měli by všude, každý po svém, působit, abychom z tohoto sešlého, marastického Rakouska vytvořili moderní, hospodářsky i kulturně silný stát. Potřebujeme muže, kteří k dobru nás všech sjednotí ono množství dobrých sil rakouských národů, a ne toto drobení podle zásady *divide et impera*.“⁷⁷¹ Od ruské revoluce 1905 však zastával k možnosti reform, které by odstranily politické nedostatky habsburské monarchie, stále skeptičtější stanovisko. V jednom ze svých předválečných vystoupení v Poslanecké sněmovně Říšské rady Masaryk nepokrytě a lapidárně formuloval své výhrady k politickému zřízení Rakouska-Uherska, které pokládal za vývojem překonané. Dotkl se podstaty věci: „...**To, proti čemu bojujeme, je systém.**“⁷⁷²

Novou Kaizlovu a Kramářovu pozitivní mladočeskou politiku ve vztahu k monarchii Masaryk nepřijal. V korespondenci s Karlem Kramářem ji charakterizoval jako posun doprava, který způsobil, že česká politika je „hříčkou a míčem v rukou tupé šlechty a frivoální vídeňské vlády“. Varoval před důvěrou k dynastii a důvěrou ke klerikalismu, jenž označil za „duchovní zlo“.⁷⁷³

Kolem samostatně postupujícího Masaryka a Času, redigovaného Janem Herbenem, se soustřeďovala početně nevelká skupina Masarykových univerzitních posluchačů a kolegů, inteligence a některých spisovatelů a publicistů. V rozjitřené době hilsneriády přistoupili realisté k založení vlastní politické strany – České strany lidové (31. 3.–1. 4. 1900).

Obsažný rámcový program, který připravil T. G. Masaryk s početnější skupinou spolupracovníků, nepředpokládal v tehdejších poměrech vznik českého státu mimo habsburské soustátí, i když pro budoucnost „...národ, jenž už samostatný byl, národ Husův a Komenského, právo své existence, právo svého jazyka, právo své spolupráce kulturní má a tímto právem vynutí se také v různých a stále se měnících poměrech politických nutnou míru samostatnosti a nezávislosti politické“.⁷⁷⁴

Program České strany lidové odmítal nadále lpět na zásadách historického práva, neboť „čím poměry dnešní jsou různější poměrů starších, tím méně lze se pro politickou organizaci národa dovolávat minulosti“.⁷⁷⁵ Považoval

766 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 18. 11. 1892. In. *Parlamentní projevy 1891–1893*. Ed. DOUBEK, Vratislav, KÁRNÍK, Zdeněk, KUČERA, Martin. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav TGM, 2001, s. 260.

767 TAMTÉŽ.

768 K tomu blíže ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky*, s. 188–189.

769 Na Masarykovu *Českou otázku* reagoval Josef Kaizl polemicky v *Českých myšlenkách* (Praha: 1896).

770 ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky*, s. 200.

771 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 31. 10. 1912. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 231.

772 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 7. 11. 1911. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 210.

773 T. G. Masaryk Karlu Kramářovi 8. 3. 1896 a 9. 1. 1899, cit. Podle ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky*, s. 202–203.

774 *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*. Ed. HARNA, Josef, KUČERA, Martin. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, s. 118.

775 TAMTÉŽ, s. 118.

za chybné používat „ve jménu naší ideje české veškeré politické a sociální násilnictví a převratnictví“. Zdůrazňoval postupné, reformní uskutečňování ideje národní (státní) nezávislosti spolu s dalším rozšiřováním občanských svobod: „Věříme, že národ náš jen svou silou vnitřní, svou vzdělaností, mravní zachovalostí a hospodářskou zdatností uchová si v řadě národů svou nezávislost.“⁷⁷⁶ Realisté prosazovali Masarykovu reformní, evoluční, nenásilnou taktiku politické práce, která spočívala v systematické každodenní drobné práci. Historička Věra Olivová upozornila na Masarykův názorový zlom, který datuje od r. 1908, kdy v novém vydání *České otázky* připoštl oprávněnost násilných revolučních řešení v mezních situacích.⁷⁷⁷

Česká strana lidová se postupně osobnostně vyhraňovala a přeskupovala. Někteří původní realisté přešli k mladočechům (mj. historik Zdeněk Václav Tobolka, básník Josef Svatopluk Machar, podnikatel František Xaver Hodač, národohospodáři Cyril Horáček a Josef Gruber).

S Masarykovým křídlem se naopak sblížovali bývalí členové strany radikálně pokrokové, vedení Aloisem Hajnem a shromáždění kolem časopisu *Osvěta lidu* (vycházel od 1896) a moravští přívrženci myšlenky „realismu“. Výsledkem bylo jejich sloučení a vytvoření České strany pokrokové (21. 1. 1906). Základem jejího ideového vybavení byl *Rámcový program České strany lidové* z roku 1900, který v nových poměrech ještě důrazněji odmítal historické právo a do popředí kladl požadavek všeobecného hlasovacího práva a dosažení skutečné rovnoprávnosti při česko-německých vyrovnávacích jednáních. Odmítal vídeňský centralismus a vyslovoval se pro federalizaci Rakouska na národnostním principu – pro „pokrokový austroslavismus“.⁷⁷⁸ Pokrokový austroslavismus již neměl být ve vleku tradicionalistických zájmů šlechty a kléru, ale měl vycházet z principů svobody a rovnosti národů a svobody a rovnosti občanů.⁷⁷⁹

Ve volbách do Říšské rady 1907 byl Masaryk zvolen poslancem za pokrokovou stranu spolu s univerzitním profesorem filozofie Františkem Drtinou. V následujících volbách r. 1911 z realistů získal poslanecký mandát pouze profesor Masaryk. Umožnil to postoj sociální demokracie, která v Masarykově volebním obvodu nekandidovala. Svým stoupencům doporučila, aby dali svůj hlas Masarykovi.

Realisté pro svou spíše intelektuální a modernistickou orientaci zůstávali početně nepříliš významnou stranou, jak ukazují volební výsledky

České strany pokrokové. Zatímco roku 1907 obdrželi v Čechách 0, 85% a jeden mandát (na Moravě byli úspěšnější, 2, 36% a mandát pro T. G. Masaryka na Valašsku), ve volbách 1911 získali jediný mandát v Čechách (0, 71%) a na Moravě vůbec nekandidovali.⁷⁸⁰

Masarykovy náročné a palčivé otázky dovnitř české společnosti a v širším smyslu i k „člověčenství“ mu získaly značný ohlas, ať již se jednalo o odezvu kladnou či zápornou, a to bez ohledu na volební výsledky jeho strany. V české politice se za časů habsburské monarchie nezbavil nálepky jisté nepatřičnosti. Převratné změny v průběhu první světové války a prvního zahraničního odboje, který založil a vedl, radikálně ovlivnily další třibení jeho názorových stanovisek. Národní a demokratická revoluce r. 1918, z níž vzešla liberálně demokratická RČS, teprve náležitě doceňovala Masaryka jako politika a státníka.

V prvních měsících první světové války po poznání, že monarchie se stala závislým přívěskem císařského Německa a jeho imperialistických plánů, Masaryk revidoval svůj vztah k Rakousku-Uhersku i k revoluci. Jako jeden z prvních českých politiků dospěl k názoru, že habsburská říše je demokraticky nereformovatelná, opustil austroslavistický program a proklamoval za cíl české politiky úplnou československou státní samostatnost.

Po vypuknutí první světové války odešel v prosinci 1914 do exilu, kde stanul v čele československého zahraničního odboje. Program ustanovení samostatného československého státu a zničení Rakouska-Uherska vyhlásil u příležitosti pětistého výročí upálení mistra Jana Husa v Ženevě roku 1915. Měl zásluhu na sjednocení českých a slovenských krajan-ských spolků po celém světě a zformování československé exilové armády – legií. V průběhu války podnikl řadu diplomatických misí, aby pro myšlenku československé samostatnosti získal podporu rozhodujících dohodových politiků. Pro Dohodu koncipoval i filozofické zdůvodnění oprávněnosti její účasti ve válce. Cestoval do Nizozemí, Itálie, Švýcarska, Francie, Velké Británie, Švédska, Ruska, Rumunska, Japonska, Kanady a Spojených států amerických. 18. října 1918 jako předseda prozatímní československé vlády v Paříži vydal *Prohlášení nezávislosti československého národa* (Washingtonská deklarace). 14. listopadu 1918 byl zvolen Revolučním národním shromážděním v Praze prezidentem republiky. Do Československa se triumfálně navrátil 21. prosince 1918. Okolo dříve ostrakizovaného profesora Masaryka byl vytvořen spontánně přijímaný kult prezidenta Masaryka, jenž měl ovšem pozitivní pevné vazby

776 TAMTĚŽ, s. 122.

777 OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, nakladatelství EVA, 2012, s. 14.

778 *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*, s. 144–166.

779 Program České strany lidové z roku 1900. In. TAMTĚŽ, s. 152–154.

780 CHYTÍLEK, Roman, ŠEDO, Jakub, LEBEDA, Tomáš, ČALOUK, Dalibor. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 267n.

na demokratické hodnoty. V moderní české společnosti se Masaryk těšil mimořádné autoritě.

Národní shromáždění RČS zvolilo T. G. Masaryka hlavou státu opakovaně r. 1920, 1927, 1934. U příležitosti jeho osmdesátých narozenin roku 1930 byl přijat zákon, podle něhož se T. G. Masaryk „zasloužil o stát“. Úřad prezidenta mu byl svěřen na neomezenou dobu (pokud bude zvolen nebo bude chtít se ucházet o úřad v pravidelných prezidentských volbách). Dne 14. prosince 1935 se těžce nemocný prezident vzdal ze zdravotních důvodů svého úřadu a zbytek života prožil v prezidentském zámku v Lánech, kde také 19. září 1937 zesnul.

Československé ústavy poskytovaly hlavě státu menší kompetence, než si Masaryk jako silná koncepční osobnost představoval. Nechtěl být pouhou ceremoniální loutkou oligarchie politických stran či premiéra nebo monstrancí předkládanou davu, ale skutečným demokratickým držitelem výkonné moci. Byl přesvědčen, že hlava státu „nemá být jen dekorum, nýbrž skutečně posláním“. Založil proto okolo sebe neústavní vlivný nástroj neformálního vládnutí, tzv. Hrad, který prosazoval proti útokům zprava či zleva Masarykovu zakladatelskou koncepci RČS – tzv. humanitní demokracii. Masaryk byl reformním kritikem politické praxe liberální demokracie první republiky,⁷⁸¹ avšak vliv Hradu na vnitřní politiku postupně slábl. Doménou vlivu Hradu se stala do pádu první republiky roku 1938 zahraniční politika.

Z pohledu politické roviny Masarykova realismu jeho modernizační přínos zahrnoval před první světovou válkou více oblastí.

Masaryka přitahovala americká demokracie, později i švýcarský politický systém. Jeho pojetí demokracie proklamovalo škálu demokratických svobod ve smyslu individuálních práv občana, občanské rovnosti, odmítalo nadprávní šlechtu, předlitavský privilegovaný parlamentarismus, rakouský vrchnostenský stát s jeho nedokončenou přeměnou poddaného v občana. Místo autoritářského státu rozvíjel vizi společnosti vzdělaného, sebevědomého, odpovědného samosprávného občanstva, které usiluje nikoli o uchválení moci, ale „spořádané spolupráci“.⁷⁸² „V demokracii, protože je vládou všech všem, neběží již o panování, nýbrž o správu a samosprávu

781 „Mluvíme-li vážně o demokracii, nemohu nevzpomenout jednoho vážného faktu: Máme dvě veleobce, které překážejí normálnímu vývoji demokracie: Kocourkov a Hulvatov.“ Interview s prezidentem Masarykem 18. 7. 1926. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie* III. (Projevy, články, rozhovory 1924–1928). Ed. FEJLEK Vojtěch. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1994, s. 153.

782 ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky*, s. 214.

a harmonizaci všech státoporných sil ve státě.“⁷⁸³ Jeho samosprávné pojetí demokracie podporovalo i „rozumný regionalismus“.⁷⁸⁴

Masarykovo otevřené pojetí demokracie, tolerující alternativy a pluralitu myšlení, umožnilo rozvoj emancipačních hnutí. Do české společnosti vnášel se svou chotí myšlenky o rovnoprávnosti žen. Program České strany lidové z r. 1900 již hlásal „úplnou rovnocennost obou pohlaví“, avšak k otázce volebního práva pro ženy se nevyjádřil.⁷⁸⁵ „Žena budiž muži na roveň postavena kulturně, právně i politicky,“ požadoval program České strany pokrokové z ledna 1912.⁷⁸⁶ Požadavky na rovnoprávné postavení žen rozšířil tím, že vyžadoval volební právo i pro ženy. V ženské otázce tak vytvořil precedens, který následovaly další politické strany, které do svého vedení přijaly ženy – mladočeši, sociální demokraté i národní sociálové.

Demokracie nebyla pro Masaryka pouze záležitostí institucionální výstavby a technických mechanismů, ale dosažené úrovně politické kultury společnosti. Několikrát zdůraznil, že zavedení všeobecného volebního práva automaticky nezaručí demokratické smýšlení občanů a elit. Demokracie spočívá na individualismu, který současně není excesivní a vyžaduje od každého smysl pro odpovědnost. Program České strany lidové z r. 1900 konstatoval: „Všechna zařízení, všechny reformy ústavní zůstanou bez valného účinku, nepochopí-li občanstvo, voličstvo, že ústava a stát skutečně demokratický bude jen tenkrát uskutečněn, až každý volič si uvědomí, že je státem také on sám. Tím má být řečeno, že na politiku plodnou a všeobecností prospěšnou nestačí posavadní pouhé poslancování ve Vidni nebo v Praze; politika se může a musí provádět všude a důsledně, nejen ve velkém, ale hlavně v malém. Obzvláště národ menší jen takovouto úsilovnou prací koncentrickou může využít všech svých sil, při nynějším způsobu politiky ladem ležících.“⁷⁸⁷

Demokracie je u něho těsně propojena s bratrstvím neboli církevním slovníkem láskou k bližnímu, či Masarykovým pojmem – lidskostí, humanitou.⁷⁸⁸ Není to pouhá politická soustava, ale záležitost mravní.

783 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*, Praha: Čin a Orbis, 1933, s. 533.

784 Interview s prezidentem Masarykem 18. 7. 1926. In. *Cesta demokracie* III., s. 154.

785 Program České strany lidové z r. 1900. In. *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*, s. 120.

786 Program České strany pokrokové z r. 1912, TAMTĚŽ, s. 188.

787 Program České strany lidové z r. 1900, TAMTĚŽ, s. 120.

788 Viz Masarykovu komparaci pojmů. MASARYK, T. G. *Demokratismus v politice*. Přednáška na České technice 19. 5. 1912. In. *Pamětní tisk Ústavu TGM*. Praha: Masarykova společnost, Ústav TGM, 1991, s. 18–19.

Ve *Světové revoluci* formuloval pojem demokracie: „*Demokracie není pouze formou státní, nýbrž také metodou všeho veřejného a soukromého života, názorem na život; podstata demokracie je shoda lidí, jejich mírné obcování, láska, lidskost... Opravdová demokracie musí být stálou reformou, stálou revolucí, ale revolucí hlav a srdcí.*“⁷⁸⁹ Z tohoto hlediska kladl důraz na politické vzdělávání, znalosti a informovanost občanů, novinářů, úředníků, poslanců a vedoucích politiků. Pravá reforma parlamentu, s jehož odborností byl soustavně nespokojen, nastane jen reformou voličů.

Masaryk vnesl do české politiky demokratické pojetí národa proti integrálnímu nacionalismu, rasismu,⁷⁹⁰ antisemitismu i kosmopolitismu. Nebyl nenárodní, jak bývá někdy dnes kosmopolity nebo naopak integrálními nacionalisty mylně interpretován.⁷⁹¹ Jeho české národní přesvědčení se zrodilo z demokratických východisek. U integrálního nacionalismu je tomu přesně naopak. Demokracie je synonymem pro destrukci národa a vlasti. Partikularizuje prý národní jednotu a umožňuje pronikání cizích elementů, a tím zeslabování národního organismu zvenčí. Poslanec Masaryk se ztotožnil s českým národním emancipačním programem (jeho demokratické češství v něm utvrdily i některé výsledky české kultury), protože ho upoutal demokratický charakter českých požadavků. V odpovědi na pochybnosti o důvěryhodnosti a reálnosti českého programu z úst poslance českého Němce Ernsta Plenera konstatoval: „*Krátce řečeno chceme samostatnost a právo na sebeurčení pro český národ; chceme se národně plně využít. Všechno, co národ může a má vykonat pro kulturu svou, státu a lidstva, chceme konat plně a zcela. Takový je, pánové, smysl současného hnutí českého národa, to nás přivedlo až sem... Podle názoru vládnoucích kruhů v Rakousku, a zejména německých, jsme malý národ, který může být v horším případě tolerován; lze mu učiniti některé drobnější ústupky, ale*

789 Prezident Masaryk k desátému výročí republiky. In. *Cesta demokracie III.*, s. 334–335.

790 „*Pánové! Já sám nevím, co je rasová nenávisť a národnostní zášť; zkrátka tomu vůbec nerozumím. Nejsem šovinista, nebyl jsem šovinista, je to pro mne něco zcela nepochopitelného. Vidím jen tolik, že když už se rasová nenávisť hlásá, děje se tak mnohem víc na německé straně. Tam přece o rasové nenávisti existují celé učené teorie...*“ T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 9. 12. 1908. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 141.

791 „...člověk nemá pouze lásku k svému národu, nýbrž zároveň touhu k obcování s národy jinými a k sjednocení všelidskému... Politika upravdě národní nebude šovinistická... Šovinismus je všude a vždycky slepý. Víť ovšem, že je také šovinismus mezinárodnosti – ten světoběhlý kosmopolitismus, pohrdající národy malými a nepochopující, že pravá mezinárodnost není protinárodní, ani nenárodní. Čistá lidskost Kollárova může se jevit jen v národnosti.“ – Poselství prezidenta Republiky československé 28. 10. 1919. In. *Cesta demokracie I.*, s. 177–178; „*Mezinárodnost nepojímáme nenárodně, protinárodně, nadnárodně... člověčenstvo není nám pojem abstraktní, nýbrž konkrétní, praktický. To znamená, že není a nemůže být mezinárodnosti bez národnosti, člověčenstvo je organizací národů.*“ – T. G. Masaryk. *Světová revoluce*. Praha: Čin a Orbis, 1933, s. 559.

že chceme – a nejsme z národů nejmenších – žít tak plně a energicky, státně i kulturně jako velký národ, jako německý národ v Rakousku, to pánové nepochopí... Němci v Rakousku k nám Slovanům, ať se na to díváme z jakékoli strany, nechovají nic než předsudky. Němci nás Slovanů neznají, znát nás nechtějí, a proto se boj napořád týká toho, aby se konečně uplatnila naše práva a neoprávněná privilegia Němců byla uvedena na míru, která jim podle ústavy a zákonů v tomto státě náleží... Pánové! Bez jakékoli domýšlivosti říkám: Dnes, v tomto stádiu vývoje, už na nás oproti rakouským Němcům není nic podřadného. Ano, pánové, dovolte mi, abych to řekl, v mnohém ohledu jsme vás výrazně předstihli... Národ, který je tak silný a svěží jako ten náš, musí, je-li utlačován, pochopitelně uplatňovat svou životní energii v různých oblastech, a to se také děje. A jestliže se přitom ještě to, co bylo až dosud pokládáno za německé, přestože to německé nebylo, obnoví in integrum, pak Němci nechápou, že jde o veskrze přirozený vývoj, který Němce neznásilňuje...“⁷⁹²

Neakceptoval vídeňskou logiku hierarchie mezi národy, přirozenosti existence dominantních a neplnoprávných národů. Hájil v parlamentech český požadavek zrovnoprávnění s Němci ve školách, na úřadech, práva českých menšin v pohraničí i požadavek demokratické státoprávní reformy monarchie, který by mimo jiné zastavil odliv finančních toků z českých zemí do Vídně. Stávající německo-český etnický konflikt by bylo možné podle Masaryka ukončit, bude-li jeho řešení vycházet důsledně z principu demokracie: „*Pro mne je... v otázce mezi Čechy a Němci věc při dobré vůli velmi prostá. Zaujmou-li Němci na demokratické a pokrokové stanovisko, pak se musíme zítra dohodnout. O to však bohužel jde: Němci v Čechách mají raději junkerský režim...*“⁷⁹³

Masarykovo národní povědomí bylo velmi náročné na český národ. Masaryk pokládal za „*nemorální, když se národ cítí jako panský národ nad ostatními, jejichž podstatě a charakteru nerozumí*“. Český nacionalismus kultivoval demokracii. Odmítal nadměrnou pýchu a nenávisťnou expanzivní agresivitu integrálních nacionalistů bez ohledu na to, šlo-li o Čechy či Němce. Byl přesvědčen, že je možné milovat svůj národ, aniž by musel ostatní nenávidět. „*Nejsem Čechem, abych nenáviděl Němce, a naopak. Avšak jako individualista miluji každý vývoj lidského a národního svérázu. Nacionalismus, jenž obohacuje svět novými barvami a svéráznými*

792 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 18. 11. 1892. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1891–1893*. Ed. DOUBEK, Vratislav, KÁRNÍK, Zdeněk, KUČERA, Martin. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav TGM, 2001, s. 238, 241, 244, 245.

793 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 26. 5. 1913. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 242.

*kulturami, musí být respektován. Jaký smysl má nacionalismus, jenž zná jen egoistické cíle a pro jiné národy má jen opovržení a nenávisť?*⁷⁹⁴

Smír mezi Čechy a českými Němci podle Masaryka vyžaduje, aby nejen česká, ale i německá minorita byla chráněna zákonem před majorizací, aby obě menšiny sídlící v českém vnitrozemí či českém pohraničí, tedy na území českých zemí, měly garantována národnostní práva. Od fanatických jazykových sporů by Češi a Němci měli přikročit k sblížení svých zájmů na základě společného sociálně ekonomického úsilí o prosperitu českých zemí.⁷⁹⁵ Má-li český program o obnovu státu v rámci Rakouska-Uherska uspět a zachovat nedělitelnost území Koruny české, pak se to může stát „jen za souhlasu národa německého, země české obývajícího“. Proto by podle Masaryka měla česká národní politika ve vztahu k „německým krajanům“ zastávat realističtější, pozitivnější linii.⁷⁹⁶

Komenský byl Masarykovi vzorem Čecha, který dokázal spojit lásku k vlastnímu národu a jazyku s láskou ke všem ostatním národům.⁷⁹⁷ Podle Masaryka lze národnost a mezinárodnost harmonicky spojit.

Národ není Masarykovi jen hodnotou pro sebe a o sobě. Jsou mu nadřazené vyšší hodnoty, spojující moderního člověka bez ohledu na jeho etnický původ, jako demokracie, humanita a občanská svoboda. „Vyslovit myšlenku lidství český“ či „Chceme všichni jednotlivci i národové být lidmi!“⁷⁹⁸ tak pregnantně shrnul jádro svého pojetí národního citění. Masarykova mravní náročnost a kriticismus vůči českému národu nikdy nenabyla rozměru národního nihilismu, defétismu či flagelantství. Nebyl masochistickým filozofem národní sebehany. Sebevědomí občanské mu splývalo se sebevědomím národním.

Podstatu Masarykova národního povědomí vyjádřil výstižně jeho akademický oponent, profesor Josef Pekař: „V rozdílu mezi ním a nedůvěrou domácích protivníků šlo – alespoň z části – o dvojí koncepci vlastenectví, či chcete-li nacionalismu – Masaryk stál o vlastenectví, jež by sneslo evropské

794 Masarykovo interview pro varšavský židovský deník Hain 21. 4. 1924, In. *Cesta demokracie* III., s. 40.

795 Srv. ŠOLLE, Zdeněk. *Století české politiky*, s. 197–198; srv. blíže Češi a Němci v pojetí a politice T. G. Masaryka. Ed. NEUDORFLOVÁ, Marie. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004.

796 „V zemích českých s 9 mil. obyvatel není nás Čechů ani dvakrát tolik, kolik Němců: jestli tato tak značná menšina německá nepřistoupí na naše státoprávní požadavky české, jsou tyto požadavky při politické a národnostní situaci středoevropské neuskutečnitelné – stát. v němž by bylo tolik uvědomělých a v každém ohledu zdatných zemězrádců, je nemožný.“ Program České strany lidové z r. 1900. In. *Politické programy českých „pokrokových“ stran*, s. 119.

797 T. G. Masaryk, Johannes Amos Comenius. In. *Cesta demokracie* III., s. 320.

798 „Už jsem řekl a opakuji, čím národnější, tím lidštější, čím lidštější, tím národnější... humanita žádá lásku k vlasti a národu pozitivní, zavrhuje nenávisť k národům jiným.“ – T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 559.

*měřítka, vlastenectví vyzbrojené pokrokovým duchovním úsilím ciziny, jehož předními složkami podle jeho přesvědčení měly být ideály všelidské, snaha o pravdu a právo, péče o pokrok demokracie a sociální spravedlnost... Jeho nad úzce a samolibě národní zaujetí povýšené stanovisko pomáhalo i raziti politicky prozřavější a spravedlivější cestu zejména k menšině německé...*⁷⁹⁹

Masaryk napadal český komplex malosti a posluhování. Vyznával nejen občanskou rovnost, ale i rovnost mezi národy. Rozvinutý malý národ je právě tak plnoprávnou jednotkou a kulturní individualitou jako národ velký. Soudil, že provinční maločešství je pouze dočasné, že se vytráťí vzděláváním, poznáním svých českých kvalit i nedostatků v kontaktu s druhými. Zdůrazňoval, že nezáleží, jsou-li Češi velkým národem, záleží, aby byli slušným národem. Soudil, že národ je veliký ne svou silou a počtem, ale svou kvalifikovaností a kvalitou.

Právě malý český národ musí mít velké cíle (snažit se třikrát více než národy velké) a vstupovat do světové soutěže s aktivní politikou, jinak nebude sousedy a světem uznán důvod jeho svébytné existence. Takové politiky je schopen sebevědomý, nikoli zápecivý či nejistý národ. „Malost nevylučuje světovost. Česká otázka... je otázkou světovou a československý stát musí dělat politiku světovou,⁸⁰⁰ konstatoval již jako československý prezident.

Skutečnost, že Masaryk nebyl konzervativním stoupencem českého historického práva ani kmenového pojetí národa, mu usnadnila opětovné vnesení slovenské otázky do českého politického programu. Již v polovině devadesátých let 19. století Masaryk označil slovenskou otázku pro českou politiku za nejdůležitější. Alain Soubigou oprávněně zdůraznil, že tento apel byl novátorský a ojedinělý, neboť zazněl v době, kdy po dualismu staročeská i mladočeská národní politika slovenský problém ze svých priorit zcela vymazala.⁸⁰¹ Za úvahu stojí i diskutovaná Masarykova koncepce českoslovenství. Masaryk necítil rozdíl české a slovenské identity; byl propagátorem a tvůrcem česko-slovenské jednoty a československého národa v etnickém smyslu v Kollárově a Havlíčkově duchu.

Z českých politiků pěstoval se Slováky nejživější kontakty. Po otci pocházel ze slovenské rodiny, na Slovensku rád a pravidelně pobýval u příbuzných či v Bystrici u Martina, jako profesor na české Karlo-Ferdinandově

799 Přednáška Josefa Pekaře o T. G. Masarykovi 7. 3. 1935. In. *Josef Pekař na cestě k samostatnosti*. Ed. HANZAL, Josef. Praha: Panorama, 1993, s. 138.

800 Prezident Masaryk k desátému výročí republiky. In. *Cesta demokracie* III., s. 324–325; Masarykovo poselství po prezidentské volbě 1927, In. *Cesta demokracie* III., s. 210

801 SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 143. K rezervovanému stanovisku staročechů k česko-slovenské spolupráci po dualismu viz VALENTA, Aleš. *Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848–1914*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, s. 233.

univerzitě v Praze se podílel na založení spolku slovenských vysokoškoláků Detvan (1882). Mladá slovenská generace studující v Praze byla oslovena Masarykovým realismem i jeho představou česko-slovenské jednoty, od níž očekávala rovněž přirozenou cestu k západní modernizaci Slovenska. Československy orientovaná mladá slovenská inteligence šířila své názory a osvětu z časopisu *Hlas* (1898–1904), který vycházel ve Skalici, posléze v Ružomberoku (programový tvůrce Vavro Šrobár, Dušan Makovický, Pavol Blaho, Milan Rastislav Štefánik, Anton Štefánek a další).⁸⁰² Roku 1903 tito muži vypracovali program politické a kulturní jednoty československé. Někteří z hlasistů byli stoupcem československé státní jednoty; jiní i etnické jednoty ve smyslu jednotného českoslovenství. Koncepce hlasistů se před první světovou válkou na Slovensku neprosadila (obdobně jako neuspěli realisté v Čechách). Hlasisté museli čelit útokům vlivnějších slovenských politických proudů, martinského slavjanofilského a carofilského centra (Svetozár Hurban Vajanský) a katolicko-ludácké strany (Andrej Hlinka).

Teprve v úřadě prezidenta Masaryk zřejmě dospěl k myšlence, aby ze všech národů a národností ČSR (vedle zachování dosavadních zvláštních národních identit) byl vytvořen jeden politický národ, spjatý ideálem humanitní demokracie, společným zájmem na ekonomické dynamice a sociální prosperitě a loajalitou ke společné státnosti.

Nepřekvapuje, že obdivovatel americké demokracie byl prvním, kdo v české politice razil politickou, myšlenkovou orientaci na západní demokracie. Císařské Německo, s pro Čechy neakceptovatelným programem německé Mitteleuropy, nebylo tehdy geopoliticky pokládáno za evropský západ, ale sever. Čechům se pod Masarykovým vlivem začala také otvírat doposud neznámá anglosaská knižní a jazyková kultura. Zároveň Masaryk cíleně odvracel českou i slovenskou politiku od konzervativní slovanské rusofilské orientace části jejich představitelů, včetně novoslovanství Karla Kramáře. Jako uznávaný znalec ruských poměrů, který prostudoval všechny ruské myšlenkové proudy, směřoval českou politiku z okruhu carofilských a panslavistických iluzí a zpátečnické reakce. Netrpěl žádnými rusofobními předsudky, vysoce si například cenil děl ruské literatury. Jeho rozsáhlá monografie *Rusko a Evropa* (1913) byla rozbořením nedemokratického autoritářství a teokracie samoděržaví, duchovní bídý mužů i destruktivního negativistického charakteru **potencionální**

802 Viz blíže SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 143–146; RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slovinci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, Ústav TGM v Praze, 1997; SKILLING, Harold Gordon. *T. G. Masaryk proti proudu 1882–1914*. Praha: Práh, 1996. STEHLÍK, Michal. *Češi a Slovinci 1882–1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha: Togga, 2009.

ruské opozice.⁸⁰³ Rusko očima Masaryka je tím, čím byla Evropa předtím, tj. před zavedením občanských svobod a moderního vědeckého pokroku a poznání. Na očividném příkladu carského Ruska kritizoval autoritářství a stagnující nesvobodnou společnost v obecně platném smyslu a poukazoval, že ani v Evropě není demokracie zabezpečena. Pro Masaryka z carofilské novoslovanské orientace české politiky „*nic nemůže být a nic nebude... Otevřeně přiznávám, že to, čemu se říká carismus, že tento systémem nenávidím tak, jak jen nenávidět lze, a to nejen jako člověk, nýbrž i jako Čech a politik. A jako Slovan, jistě. Avšak, pánové, carismus není jen v Rusku, nýbrž také v Evropě. Existuje carismus zjemněný (německým – JR) světlým pivem, existuje carismus zjemnělý paprikášem a, pánové, zcela zvláštní politická bylina je carismus plus Wurstelprater*“.⁸⁰⁴ Podle Masaryka „*ruský carismus je méně strašný než hohenzollernský prusismus, je jen hrubá pěst, kdežto německý carismus jest pěst i vědění, i násilí i přesvědčení, pracující s propagandou*“.⁸⁰⁵ Masarykův spis měl značný mezinárodní ohlas. V Rusku byl carskou cenzurou zakázán a spolu s ním se dostal na index režimu i T. G. Masaryk.

„*Osud našeho národa přímo logicky jest spjat se západem a jeho moderní demokracií,*“ opakoval první prezident ČSR na půdě československého Revolučního národního shromáždění, když se mu podařilo jeho politickou vizi úspěšně uvést v život.⁸⁰⁶

Masaryk překonal tehdejší moderní americké pojetí demokracie tím, že ho doplnil o sociální rozměr. Byl kritikem nedemokratičnosti a nemožnosti liberálního krajně subjektivního chápání svobody. Demokracie nebyla pro Masaryka pouze politickou, ale též sociální. Svůj demokratický ideál nazval, aby zdůraznil rozdíl od liberální demokracie, demokracií humanitní. Bývá pokládán za předchůdce ideologie sociálního státu či průkopníka moderního sociálního nazírání v české politice. Prosazoval samozřejmost státní zdravotnické a sociální péče jako výrazu určitého stupně lidské civilizace i mravnosti. V sociální politice byl odpůrcem převahy soukromé charity jako projevu lidsky nedůstojného almužnictví.⁸⁰⁷

803 Viz blíže DOUBEK, Vratislav, HLADKÝ, Ladislav, VLČEK, Radomír. *Tomáš G. Masaryk a Slované*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013.

804 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 31. 10. 1912. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 228.

805 OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*, s. 13.

806 MASARYK, T. G. Poselství členům Revolučního národního shromáždění 22. prosince 1918. In. *Dějiny české politiky v dokumentech*. Ed. VESELÝ, Zdeněk. Praha: Professional Publishing, 2005, s. 388.

807 Prezident Masaryk k desátému výročí republiky. *Cesta demokracie III.*, s. 329–330; viz též T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 538.

Se socialistickými myšlenkami přišel Masaryk do styku již za svých středoškolských studií, s marxismem se seznámil ve Vídni. Přednášel o vývoji moderního socialismu na české univerzitě v Praze. Roku 1898 vyšla jeho průkopnická práce *Otázka sociální*, která byla vzápětí přeložena do angličtiny, ruštiny a němčiny. Jde o jednu z prvních evropských odborných kritik marxismu očima sociálního reformisty. Masaryk ocenil, co Marx a Engels vykonali pro pochopení naléhavosti dělnické otázky i filozofickou hodnotu jejich ideologie. Zároveň odmítl marxistický výklad společenského vývoje (teorii třídního boje, nevyhnutelnosti socialistické revoluce apod.). Marxismu vytýkal pojetí dialektické metody, zpochybnění nezávislosti morálky, filozofický materialistický pohled, který nedoceňuje, že vývoj společnosti není pouze ekonomický a fatální kolektivismus, jenž popírá individualitu a svobodu člověka. Výsledkem marxistické revoluce může být podle autora svévolná amorální diktatura cynických vůdců a nesvoboda. Masaryk nevedl svou polemiku s marxismem na základě ekonomické a politické argumentace, ale hlavní váha jeho argumentace se opírala o eticko-psychologická hlediska (psychologie revolučních mas, psychologie vůdců atd.), která marxistická teorie nepokládá za rozhodující. Masarykův rozbor vyústil v zásadní zpochybnění samotného principu revoluce, jejíž výsledný efekt pokládá za spíše záporný než kladný. Za vítězství revoluce podle něho následuje příliš drahý účet.

Z teoretiků dělnického hnutí Masaryka zaujali otec revizionismu Eduard Bernstein a Karel Kautsky. Z českých sociálně demokratických politiků byl Masarykovi blízký hlasatel družstevního socialismu a revizionismu František Modráček. Masarykovo zaujetí dělníky a sociální otázkou ho přivedlo ke spolupráci se sociálními demokraty. Masaryk vysvětloval svůj postoj k socialistické levici poslancům Říšské rady: „...Vše vyhrocujete proti sociální demokracii, a pak se nedostáváte k sociálně reformní práci... Nebudu tu přece vysvětlovat rozdíly mezi marxismem, socialismem a sociální demokracií, ty věci je třeba odlišovat. Já sám, jak vidíte, nejsem sociální demokrat. Od samého počátku své veřejné činnosti jsem si kladl za úkol pokusit se co nejvíce překlenout velkou propast mezi sociální demokracií a ostatními vrstvami národa a pracovat pro pozitivní sociální reformu.“⁸⁰⁸

Profesor Masaryk se v realistickém tisku zastal československé sociální demokracie proti mladočeským a národněsocialistickým hanobícím kampaním. Pro dělníky pořádal přednáškovou osvětovou činnost. Inicioval založení sociálnědemokratického vzdělávacího centra Dělnické

akademie v Praze. Stál u zrodu prvního sociálnědemokratického deníku *Právo lidu*. Masarykova iniciativa však v německé centrále rakouské sociální demokracie ani u austromarxistického Šmeralova vedení její české odnože nenalezla ohlas. Nicméně Masarykův sociální reformismus ovlivnil počínaje Františkem Soukupem řadu českých sociálnědemokratických politiků. Sociální demokracie se za první republiky stala přední oporou Hradu.

Masaryk, pro něhož byla česká otázka otázkou světovou, založil aktivní zahraničně politický rozměr české politiky. Kritizoval ji za maločeský provinční rámeček a obzor daný teritoriem českých zemí, vídeňského centra či německé střední Evropy. Sám se stal příkladem cílené české angažovanosti ve světových záležitostech a problémech. Zatímco v habsburské Čechii Masaryk nezískal do jejího pádu punc důvěryhodnosti, stal se více známým mezinárodně. Uznání získal jako jeden z prvních odborných kritiků marxismu (*Otázka sociální* 1898), jako znalec ruských poměrů (*Rusko a Evropa* 1913). Mezinárodní zviditelnění mu přinesl i jeho vstup do tzv. hilsneriády, v níž se mimo jiné rozešel i s antisemitskými názory svého mládí (1899), a jeho polemika s rakousko-uherským ministerstvem zahraničí v období procesu s tzv. jihoslovanskými zrádci (1909–1911).

Rakouskou zahraniční politikou se začal Masaryk systematictější zabývat po anexi Bosny a Hercegoviny roku 1908. O problematiku Balkánu se zajímal od devadesátých let.⁸⁰⁹ Nashromáždil o něm řadu odborných znalostí, vybudoval si zde četné kontakty. V říjnu 1908 (5. 10.) bylo 53 Srbů z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny, mezi nimiž byli Masarykovi přátelé a studenti, obviněno z velezrady, tj. ze spolčení se Srbskem proti Rakousku-Uhersku. O rok později byli obvinění, jimž hrozil trest smrti, odsouzeni k mnohaletým trestům, proti nimž se odvolali. Proti průběhu vyšetřování a postupu soudu vydali čeští, jihoslovanští a rusínští poslanci Říšské rady interpelaci. Masaryk se nesmířil se selháním zpolitizované rakouské justice a otevřel případ v Poslanecké sněmovně Říšské rady.⁸¹⁰ Zde neuspěl s návrhem o ustanovení parlamentní vyšetřovací komise k okolnostem celého případu. Zahájil proto soukromé vyšetřování v Záhřebu a Bělehradě. Prokázal, že celý proces byl uměle vykonstruován na základě padělků důkazů, které podvrhlo rakousko-uherské vyslanectví v Bělehradě s vědomím a z popudu rakousko-uherského ministra zahraničních věcí, českého Němce Aloyse Leopolda Lexy von Aerenthala. Byl

809 Viz blíže SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 119–123.

810 Srv. Masarykovy projevy v Poslanecké sněmovně Říšské rady k záhřebskému případu a k situaci na Balkáně v letech 1909–1912. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 172–500.

808 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 20. 7. 1907. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 26–27.

odhalen úkolovaný rakouský agent Nastić. Ministr nebyl s to Masarykovi důkazy vyvrátit. Konstatoval pouze, že Masaryk poškodil monarchii. Na podporu politického vykonstruovaného procesu a proti Masarykovi vystoupil všeneemecký nacionalista rakouský historik Heinrich Friedjung s údajnými důkazy o velezradě Srbů. I v tomto případě Masaryk prokázal, že místo důkazů byly předloženy falzifikáty. Neprávem obvinění Srbové byli osvobozeni. Ministr zahraničí podal demisi a posléze obdržel titul hraběte. Aféra přerostla v mezinárodní skandál. Masarykova autorita vzrostla nejenom mezi Jihoslovany, ale i ve Francii a Velké Británii. Masaryk ji zúročil za prvního zahraničního odboje. Selhání rakouské zahraniční služby v procesu s domnělými srbskými velezrádci Masaryk využil k vystoupení v Poslanecké sněmovně s požadavkem na demokratizaci zahraniční politiky Rakouska-Uherska.⁸¹¹ Tento požadavek pak přerostl v období utváření zahraniční politiky RČS v požadavek demokratizace mezinárodních vztahů.

Masaryka lze vnímat rovněž jako spolutvůrce nové koncepce mezinárodních vztahů, v níž prosazoval rovnoprávnost malých a středních států v mezinárodní politice.

Otevřenost vůči světu totiž Masaryk nechápal jednostranně jako jakési pouhé vazalské přijímání a slepou xenofilii bez hranic, podřizování se bezvýhradně imperiálnímu koncertu velmocí, ale jako český vklad a spoluodpovědnost za mezinárodní vývoj, stálou angažovanost v mezinárodních vztazích, v nichž by mělo být respektováno rovnoprávné slovo i pro malé a střední státy. „*Nežijme na cizí účet, na cizí svědomí! Odhodlejme se být svými!*“⁸¹²

Masaryk vítal jednotu člověčenstva na demokratickém základě. Odmítal pangermánské plány umělé integrace Evropy pod vedením jednoho národa. Masarykova demokratická reorganizace střední Evropy negovala německou koncepci Mitteleuropu. Nebyl stoupenec velkých integrovaných nadnárodních říší.⁸¹³ Zvažoval však model „volné federace

malých národů a států“. Masarykova *Nová Evropa*, v níž hegemonie politiky velmocí bude nahrazena demokratickými principy v mezinárodních vztazích, podle nichž by měly mít rovnoprávné slovo i malé a střední státy, byla Evropou demokratických národních států. Polemizoval s názory, že malé národy nemají budoucnost, že historický vývoj směřuje k vytváření velikých států, pohlcujících malé státy. Ukazoval, že podobná impéria nebyla v minulosti nikdy demokratickou jednotou mnohosti, že vždy v nich byl jeden národ panující a ostatní neplnoprávné. Z těchto důvodů Masaryk ztratil důvěru v mnohonárodnostní habsburskou říši, stal se odpůrcem i všeslovanské říše Karla Kramáře.⁸¹⁴

Příležitost, aby rozvinul své diplomatické schopnosti a zahraničně politické iniciativy, získal Masaryk v průběhu složitého procesu prosazování zájmů československého zahraničního odboje za první světové války.

Masaryk se stal hlavní postavou českého zápasu o sekularizaci státu a společnosti. Popíral nezastupitelnost církví ve veřejném životě, vědě a školství. Katolickou církev chápal jako zosobnění nedemokratického hierarchického principu.

Zůstal po celý svůj život člověkem hluboce věřícím. Vychován byl v katolické víře, podle vlastních slov jako „zuřivý katolík“.⁸¹⁵ Pochybnosti mu nahlodaly katolickou víru za středoškolských studií v Brně, kdy odmítl navštěvovat povinné zpovědi, a ve Vídni. Masaryk měl již výhrady k dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie z r. 1854, ty prohloubil první vatikánský koncil, který vyhlásil dogma o papežské neomylnosti (1869–1870). Masaryk se na protest prohlásil starokatolíkem. Za stáže v Lipsku začal chápat protestantismus, ovlivnil ho i vztah se studentkou Charlottou Garrigueovou, členkou unitářské církve. Do reformované církve helvetského vyznání přestoupil v Heršpicích roku 1880. S protestanty se ale rozešel roku 1893.⁸¹⁶

Masaryk pak zastával náboženství nekonfesionální, podle něhož člověk nepotřebuje k bohu prostředníka v podobě církevní organizace. Víra je pro Masaryka jako pro člověka hluboce osobní intimní záležitostí mezi člověkem a bohem, která se nedá ani vyučovat na školách. Nejsoukromější část lidského vědomí nemůže být záležitostí dogmat, církevních rituálů či státních a právních zásahů. Náboženství se musí žít, pocitu boha se neučíme. Současnou náboženskou krizi nelze podle Masaryka překonat

811 Projev T. G. Masaryka v Poslanecké sněmovně Říšské rady z 31. 10. 1912. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 217.

812 MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní*. Praha: Čas, 1901; „*Koneckonců musíme spoléhat na sebe, na svou vnitřní sílu, jak nám to mužně řekl Havlíček... důvěřujeme v dobrou vůli a pomoc spojenců a všech čestných národů, ale především spoléháme na sebe.*“ – Prezident Masaryk k desátému výročí republiky. In. *Cesta demokracie III.*, s. 332.

813 „*Pangermanisté hlásali, že malí národové nemají budoucnosti, že historie směřuje k vybudování velkých států: tento názor je očividně nesprávný, neboť od 18. století po dnes vznikla řada malých států. Imperialistický pokus Napoleonův se nepodařil a právě tak ztroskotal imperialismus německý, rakousko-uherský i ruský. Malí národové jsou osvobozeni.*“ Poselství prezidenta T. G. Masaryka Národnímu shromáždění 22. 12. 1918. In. *Dějiny české politiky v dokumentech*. Ed. VESELÝ, Zdeněk. Praha: Professional Publishing, 2005, s. 391.

814 Viz blíže MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa, stanovisko slovanské*. Praha: Gustav Dubský, 1920; MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce*. Praha: Čin a Orbis, 1933.

815 ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 35.

816 Masarykův odchod z evangelické církve patrně vyprovokovalo kázání svérázně vyhraněného evangelického kněze Jana Karafiáta ve vinohradském sboru, které Masaryk nemohl akceptovat.

církevním náboženstvím, ale náboženstvím zbavené mystiky, nekritické víry v zjevení, které je v souladu s rozumem a vědou a mravním úsilí doby. S odporem církve a kléru se setkala zejména Masarykovo pokrokové stanovisko o vztahu vědy a víry: „...není dvojí pravdy, pravda je jen jedna. Pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená, zdůvodněná, proto také náboženství moderního člověka spočívat musí na pravdě vědecké, jeho náboženství bude spočívat na přesvědčení, nikoli na víře...“⁸¹⁷

Příslušnost k církvi mu přestala být zárukou mravnosti.⁸¹⁸ Vyslovil se pro odluku církve od státu. Preferoval skutečnou lásku k bližnímu před rituální organizovanou láskou k bohu.

Po přesídlení z Vídně do Prahy se Masaryk a jeho přívrženci stavěli na odpor proti klerikalismu. Političtí a církevní katolíci vedli proti Masarykovi jako nebezpečnému odpůrci soustavný boj. Provokovalo je již Masarykovo třídění věd v práci *Základové konkrétné logiky* (1885), podle něhož filozofii prohlásil za orgán vědy a teologii za orgán mýtu a mezi těmito póly spatřoval antagonistický vztah. Zášť vyvolala Masarykova kritika náboženského antisemitismu v Hilsnerově aféře, Masarykova parlamentní kritika nového pokusu o konfesionalizaci školství (1893),⁸¹⁹ jeho sympatie s hnutím „Pryč od Říma!“, profesurovy veřejné přednášky o Janu Husovi z roku 1904,⁸²⁰ jeho kritika nedemokratičnosti, politizace katolické církve a jejího inkvizičního ducha atd.

Myšlenkový konflikt mezi Masarykovými stoupenci a církevní hierarchií a klérem vyvrcholil soudním sporem před trestním senátem. 24. ledna 1906. Masaryk přednášel spolku moravských studentů v Praze o tzv. Judově případu.⁸²¹ V Prostějově uspořádala Volná myšlenka výstavu pařížských proticírkevních karikatur malíře Františka Kupky. Do katalogu

výstavy napsal pod pseudonymem článek kritický ke katolické církvi profesor místní reálky Karel Juda. Prostějovský farář a katecheta Karel Dostál-Lutinov autora veřejně odhalil a kritizoval za urážku církve. Karel Juda byl za trest přeložen z Prostějova do Ostravy-Příboru. Masaryk se postavil za učitele Judu proti katechetovi. Prohlásil prý, že „katecheta je státem placený denunciant“. Po tomto výroku přítomný policista, který nerozuměl česky, přednášku rozpustil pro urážku náboženství. Masaryka vzápětí zažalovalo 308 katechetů. Případ šestapadesátiletého univerzitního profesora filozofie projednával Zemský soud v Praze. Protistrana předpokládala, že Masaryk bude odsouzen k několikaměsíčnímu vězení, úhradě soudních nákladů 308 žalobcům a zrušení doktorátu a zbavení profesury. Masaryk se hájil, že výrok byl vytržen z širšího kontextu. Nakonec byl pro nedostatek důkazů osvobozen.⁸²² Aféra přerostla v celonárodní debatu o postavení církvi v moderní společnosti, v níž mladá generace učitelů odmítala církevní dozor prostřednictvím katechetů na školách a podporovala stanovisko T. G. Masaryka.

Spory o katolické církvi a svobodě vědy s aktivní účastí Masaryka se vystupňovaly na celorakouské úrovni v letech 1907–1908. V Poslanecké sněmovně Říšské rady Masaryk odsoudil výzvu křesťansko-sociálního vůdce a starosty Vídně Karla Luegera, aby byly univerzity dobyty katolíky, neboť jsou prý semenišťem podvrtných idejí. Apel pronesl na katolickém sjezdu ve Vídni v listopadu 1907.⁸²³ Většina sněmovny se vysloвила pro svobodu bádání na univerzitách, k čemuž přihlédl i ministr kultu a vyučování.

Roku 1908 se Masaryk ujal na veřejnosti a v Poslanecké sněmovně Říšské rady⁸²⁴ profesora církevního práva Ludwiga Wahrunda, jenž byl pro své modernistické názory odstraněn z univerzity v Innsbrucku. Případ vyvolal diskusi, zda může církev za pomoci státu omezovat svobodu vědy a svobodné vyjadřování, když zazní odlišné názory, které neodpovídají

817 MASARYK, T. G. *V boji o náboženství*. Praha: Čin, 1947, s. 12.

818 „Mezi náboženstvím a mravností je rozdíl věčný. Mravnost není náboženstvím a náboženství není mravností. Může být člověk náboženský velice věřící, oddaný své církvi, svým dogmatům i předpisům a nebude mravný, ba bude třeba nemravný. Nemluví jen o svatouštví... Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližními. Náboženství má být mravnosti základem. Ale mně nestačí náboženství pozitivní, tj. náboženství církvi, které nyní jsou. Chci mít mravnost na náboženském základě, ale na náboženství jiném než na tom, které se oficiálně podává...náboženství se nemá ztotožňovat s teorií, s učením církevním. Lišíme tedy etiku náboženskou od teologické a církevní.“ MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990, s. 55–56.

819 Projev T. G. Masaryka v Poslanecké sněmovně Říšské rady z 30. 1. 1893. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1891–1893*, s. 285.

820 Novější vydání viz MASARYK, Tomáš Garrigue. *V boji o náboženství*. Praha, Čin 1947.

821 K Judově případu viz blíže SOUBIGOU, Alain. Tomáš Garrigue Masaryk, s. 83–84; MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890–1914*, s. 512–526. Ze soudního jednání je zachován archivní materiál. Viz Státní oblastní archiv Praha, fond Zemský soud trestní, sign. Vr 526/06.

822 Obdobným moravským případem byl případ několikrát vyznamenaného učitele Aloise Konečného, který byl z trestu přeložen z Bludova u Šumperka do obce Vrbí u Nového Jičína. Konečný byl věřící, jehož pokrokové názory odmítaly církevní vliv ve školství. Byl potrestán, protože vyvedl za pomoci Sokolů faráře Čihala ze hřbitova, když roku 1906 nerespektoval přání jeho zemřelého kolegy Lamberta Talpy, který si nepřál církevní obřad. Masaryk podal pro nerespektování svobody svědomí interpretaci na Říšské radě, kauzu řešil moravský zemský sněm i ministerstvo vyučování a kultu ve Vídni. Alois Konečný posloužil jako záminka k měření sil mezi pokrokovým a klerikálním táborem. Viz blíže MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890–1914*, s. 526–529.

823 Srv. KOVTUN Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991, s. 191–216.

824 T. G. Masaryk v Poslanecké sněmovně Říšské rady 4. 6. 1908. In. MASARYK, Tomáš Garrigue. *Parlamentní projevy 1907–1914*, s. 108.

její konzervativní dogmatice. Profesor Wahrmund⁸²⁵ na sebe upozornil r. 1902, když se ohradil proti současné tyrolské konzervativní glorifikaci buly *Unam Sanctam* papeže Bonifáce VIII., která hlásala podřízenost světské moci církevní. Naproti tomu Wahrmund zastával názor, že církev se musí reformovat, aby byla bližší současné době a nevycházet z ducha středověku. 18. ledna 1908 přednesl Ludwig Wahrmund populární přednášku pro veřejnost *Katolický světový názor a věda*, v níž odmítl dogma o papežské neomylnosti a reakční *Syllabus errorum modernorum* Pia IX. – katalog hlavních bludů 19. století z roku 1864. Vídeňský nuncius anti-modernistického papeže Pia X. zakročil u rakouského ministra zahraničí Aloyse Leopolda Lexy Aehrenthala a požadoval, aby byl prostořeký profesor zbaven univerzitní stolic a jeho vytištěná přednáška byla neprodleně konfiskována. Stejný přístup zvolil předák rakouských křesťanských sociálů a vídeňský starosta Karl Lueger. Panská sněmovna dokonce odmítala schválit rozpočet, pokud požadavku nuncia nebude vyhověno. Případ byl precedentem, který měl ukázat, zda předlitavská vláda respektuje 17. článek prosincové ústavy o svobodě vědy a učení. Ministerstvo kultu a vyučování církevnímu tlaku nejprve vyhovělo, avšak po Masarykově interpretaci rozhodnutí revidovalo a profesora Wahrmanda pouze přeložilo s odstupným z Innsbrucku na pražskou německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu. Masaryk využil případu k propagaci svého názoru, že papežská kurie a církevní hierarchie je nereformovatelná, že je neschopna tolerovat moderní svět ani v oblasti akademické vědy. Zastával názor o nezbytnosti odluky církve od státu a zamezení církevního vlivu ve školství všech stupňů.

Ačkoli Masaryk řadil historii v systému věd na méně významné místo a nástup realistů zahájil programovým člením historismu, sám zatoužil najít historické kořeny pro svou reformní demokratickou politickou koncepci a mravní filozofii.

Masarykovo reflektující pojetí historie vytvořilo v *České otázce* (1895) a dalších studiích Čechům moderní pozitivní sebevědomý dějinný mýtus. Smysl českých dějin byl od prostého pozitivistického popisu pouhé přežívající české národní existence v německém moři dán do souladu s všelidskými pokrokovými ideály humanity a demokracie, za jejichž projev v českých dějinách považoval autor protiautoritářské husitství, českobratrství a národní obrození. Duch české minulosti tak konvenoval s duchem evropské renesance a reformace, které byly autorem považovány za myšlenkový předstupeň anglické, americké a francouzské revoluce

825 Srv. blíže SOUBIGOU, Alain. *Tomáš Garrigue Masaryk*, s. 85; MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890–1914*, s. 530–538.

– pramenů moderní demokracie. Smysl českých dějin je podle Masaryka pozitivní, je nesen ideou humanity a demokracie. Česká humanita je formulována nábožensky a národnostně. Masarykův konstrukt byl svou metodou ahistorický.

Odpůrce Masarykova pojetí českých dějin historik profesor Josef Pekař konstatoval na shromáždění Karlovy univerzity k narozeninám prvního československého prezidenta 7. března 1935: „Masaryk imponoval, i když bloudil. Tu je příležitost, abych několika slovy dotkl se i svého sporu s Masarykem a poukázal na zajímavý paradox, jenž konec konců sbližuje obě stanoviska. Masaryk měl myšlenku národní, v níž já spatřuji nosnou sílu našeho dějinného života, za princip kulturně méněcenný, na rozdíl od ideálu nábožensko-humanitního, jež měl za původní a osnovnou vzpružinu našich dějin – ale byl to právě Masaryk, jenž ideálu českého nacionalismu pomohl k vítězství v míře předtím nikdy netušené.“⁸²⁶

826 Přednáška Josefa Pekaře o T. G. Masarykovi 7. 3. 1935. In. *Josef Pekař na cestě k samostatnosti*. Ed. HANZAL, Josef. Praha: Panorama, 1993, s. 137. K Pekařově kritice Masarykova pojetí smyslu českých dějin viz blíže např. PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin*. Praha: Rozmluvy, 1990; KUČERA, Martin. *Pekař proti Masarykovi*. Praha: Ústav TGM, 1995.

∇.

∇ Vznik Republiky československé

Lev lžímající štít s malým československým státním znakem z roku 1920. Znak zobrazuje dvouocasého českého lva s korunou na hlavě. Na jeho prsou (tedy na nejčestnějším místě) je umístěn znak Slovenska, který tvořil slovenský dvouramenný patriarchální kříž na modrém trojvrší. Lev stojí na sloupu vysokém 27 metrů, jenž je součástí monumentálního pomníku Milana Rastislava Štefánika v Bratislavě. Symbolizoval československou státnost. Vytvořil ho v letech 1928–1935 sochař Bohumil Kafka. Jeho kopie se nalézá v areálu Strahovského kláštera v Praze. Foto: Jan Rataj.